

Skolans nya rum –

En antologi om samspelet mellan pedagogik och arkitektur

Texten är ett utdrag ur ”Skolans nya rum”.

Författare är Suzanne de Laval som varit redaktör för antologin.

Fokus på god skolmiljö, redaktören inleder

När vi talar om fysisk skolmiljö och lärmiljö tänker många endast på klassrummet, men skolan är så mycket mer. Skolbyggnaden innehåller många rum och funktioner som samspelar för att de som vistas där ska kunna fungera som lärare och handledare och som elever som ska lära sig någonting. Skolmiljön omfattar också skolgården med ytor för utevistelse med rekreation, lek och pedagogiska aktiviteter. Denna antologi lägger fokus på god skolmiljö i skolbyggnaden. Hur kan arkitektur och pedagogik samverka? Några olika experter; pedagoger, miljöpsykologer, arkitekter och planerare delar med sig av sin kunskap.

Rådet för arkitektur, form och design gav 2008 ut en rapport ”Vår tids skola – Hur ska den byggas?”. De formulerade varför det är viktigt med arkitektur, form och design – särskilt när det gäller skolmiljön.

”Varför är det viktigt? Jo, ingen kan välja bort den fysiska miljön. Den omger oss idag som en ”andra natur” och den är alltid i någon mening gestaltad. I stort som smått utgör den en betydande del av vår upplevelse av livskvalitet. Miljön så som den gestaltas påverkar oss som individer och är en del av förutsättningarna för vårt samhällsliv. Av alla miljöer i samhället är det kanske skolan – en arbets- och livsmiljö för barn och unga – som är den allra viktigaste.”

Skolan är Sveriges största arbetsplats med sammanlagt 1,1 miljoner skolbarn i åldrarna 6–16 år och 93 600 lärare samt 35 800 fritidspedagoger enligt Skolverkets statistik för 2015. Det betyder att mer än 1,2 miljoner personer dagligen vistas i skolans miljöer, skolbyggnaderna och utemiljön.

Behov av nya skolor

Runt om i Sverige finns ett stort behov av nya skolor. Inte minst den senaste folkökningen med flyktingar har inneburit att det blivit trångt i skolorna, utan att kommunerna haft möjlighet att ha en framförhållning. Enligt Skanskas beräkningar, baserade på SCB befolkningsprognos, i skriften ”1000 skolor på 10 år” (2016) ser behoven i hela landet ut så här:

”Fram till år 2025 beräknas antalet barn i grundskolan öka med 20 procent, vilket betyder att 250 000 fler elever än idag behöver få plats. Det indikerar att Sveriges kommuner och fristående aktörer fram till år 2025 borde bygga mellan 800 och 1 200 nya grundskolor i Sverige, det vill säga 1 000 nya skolor på 10 år. Därutöver har ett stort antal skolor i kommuner över hela landet omfattande renoveringsbehov.”

Enbart i Stockholm behövs ca 40-50 nya grundskolor. 95 000 platser finns det idag i grundskolan i Stockholm och 35 000 nya platser behövs fram till 2040. 11 000 platser skapas med pågående projekt. 50 platser per 100 nyproducerade lägenheter som riktmärke för grundskoleplaneringen, så räknar Stockholms kommunfullmäktige i sitt budgetarbete – enligt ett dokument från Stadsledningskontoret ”Samordnad grundskoleplanering i Stockholm SAMS – planeringsinriktning” daterat i april 2016.

Utemiljön skolgården

Den fysiska miljön utomhus som hör till skolan, skolgården, är likaså viktig för lärandet. Barnens utveckling påverkas starkt av att de har möjlighet att röra sig fritt och testa sina gränser och utveckla förmågor. Forskare inom såväl miljöpsykologi, kulturgeografi, folkhälsovetenskap och pedagogik visar med all önskvärd tydlighet att barnens utveckling och därmed lärande påverkas. Deras hälsa (inte minst mot bakgrund av den omdiskuterade fetmaepidemin), deras motoriska utveckling, deras koncentrationsförmåga och deras sociala och intellektuella utveckling påverkas. Barn är känsliga och de får illa av bullriga och dåliga miljöer. Skolhusgruppen sammanställde en antologi 2014 ”Skolans och förskolans utemiljöer”, som samlade elva forskare och experters kunskaper kring skolans och förskolans utemiljöer.

I dagens kraftiga nybyggande av bostäder kommer självklart skolbyggande in i planeringen. Då gäller det att de nya skolorna är riktigt bra. Den lösning som i dagarna genomförs med temporära skolbyggnader som placeras ut på befintliga skolgårdar med tillfälliga bygglov är en dålig och dyr lösning, och dessutom kortsiktig. Barnens skolgårdar förminskas samtidigt som det blir fler barn som ska samsas på den beskurna ytan. Barnens behov av friyta utomhus är väldokumenterat och i Boverkets allmänna råd och vägledning för barns utemiljö i förskolor och skolor finns en rekommendation på minimiytor som ej bör underskridas. För denna vägledning anlätade Boverket en lång rad forskare och experter för att ta fram kvalificerat underlag 2015 för rapporten ”Gör plats för barn och unga! – en vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö”.

Vår tids skola – Hur ska den byggas?

Rådet för arkitektur, form och design, RAFD, genomförde i november 2007 en konferens och en hearing kring hur skolbyggande hanteras av svenska myndigheter, kommuner och intresseorganisationer. Rådet gjorde en bred genomgång av situationen på skolområdet och intervjuade och förde en dialog med ett flertal myndigheter och organisationer innan konferensen och hearingen genomfördes. Den forskning som fanns aktuell studerades också. Researchen, konferensen och hearingen redovisades i en rapport ”Vår tids skola – Hur ska den byggas?” som gavs ut som en SOU-rapport 2008.

På konferensen presenterades goda exempel från Danmark, Storbritannien och Finland. Vid hearingen visade det sig att ingen svensk myndighet tar ett helhetsansvar för skolbyggandet. Då skolorna i Sverige kommunaliserades och Skolöverstyrelsen (SÖ) lades ned, 1991 övergick den statliga styrningen av skolan till Statens skolverk. Friskolereformen 1992 gjorde att staten släppte ansvaret för skolbyggande helt. I mars 2003 delades Statens skolverk in i två myndigheter Skolverket och Myndigheten för skolutveckling. Ingen av dessa myndigheter hade i uppdrag att se över eller bevaka skolbyggandet och skolornas fysiska miljö, vilket SÖ tidigare hade haft, med motiveringen att detta nu var kommunernas och friskolornas ansvar.

Myndigheten för skolutveckling lades sedermera ned 2008. Det var den myndighet som hade kunnat ta ansvar för skolans fysiska miljö, dess utveckling och forskning.

RAFD sammanfattade sin genomgång av vad som bör göras på nationell nivå för skolans miljöer. Rådet gav tre rekommendationer att:

1. Nationella måldokument för barn och unga i skola och skolbarnsomsorg förtydligas när det gäller betydelsen av god fysisk miljö.

...En tydlig markering behövs om att skolmiljön ska ses som en del av skolverksamheten som helhet, samt att eftersatta skolmiljöer inte är acceptabelt. I enlighet med skollagens 2§ ska utbildningen inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet. Detta bör även gälla för kvaliteten på den fysiska miljö som skolverksamhet bedrivs i.

2. Kunskapsbildning och forskning om skolmiljön bedrivs fortlöpande.

...För att arkitektur, form och design på bästa sätt ska kunna tjäna de behov som finns i skolan ställs det ständigt nya krav på kunskap, kompetens och ett pågående, kvalificerat forskningsarbete, liksom utvärderingar, erfarenhetsåterföring och kommunikation av goda exempel.

3. Funktioner inrättas på nationell nivå för rådgivning respektive tillsyn av fysiska skolmiljöer, både som arbetsmiljö och som livsmiljö.

...Tillsynsansvaret för den samlade fysiska skolmiljön, grundad på en helhetsyn om barn, unga, pedagogisk verksamhet och gestaltungsfrågor saknar idag en tydlig hemvist på myndighetsnivå. Ett uppdrag bör läggas på lämplig central instans. Utbyte av kunskaper och erfarenheter, liksom en tydlighet om "lägsta krav" och övergripande mål kan vara stödjande för ansvariga myndigheter både på central och lokal nivå. En rådgivande instans, öppen för alla som är ansvariga för skolmiljöer bör inrättas."

Det kan tyckas att en tio år gammal genomlysning inte ger en nulägesbeskrivning, men det mesta i rapporten stämmer helt med dagens situation. De goda råden som RAFD gav har inte tagits tillvara alls på nationell nivå. Inga måldokument, ingen forskning och inte heller någon rådgivning har kommit till. Ingen myndighet ansvarar för skolbyggande och skolornas fysiska miljö.

I ett försök att pejla Skolverkets inställning idag till skolbyggnaderna tog jag kontakt med Skolverket för att få göra en intervju med GD. Det svar jag fick var samma svar som man gav tio år tidigare till RAFD:

"GD Anna Ekström tackar för förfrågan om intervju, men avböjer utifrån att det inte finns något stöd i författningar för att myndigheten ska arbeta med denna fråga. Den ligger utanför myndighetens uppdrag och huvudmännen ansvarar för lokalfrågorna."

Arbetsmiljöverkets rapport 2017:1 visar att det finns stora brister i skolorna idag, grundskolor och gymnasier: bullriga ljudmiljöer, dålig ventilation, ohälsosam arbetsbelastning, hot och våld, trängsel. Undersökningen gjordes 2013-2016 och man studerade 30% av landets skolor. Nio av tio grund- och gymnasieskolor har brister i arbetsmiljöarbetet. Riskbedömningar och förebyggande av risk är en vanlig brist i skolorna. Man fann också brister i systematik och dokumentation och brist på skriftliga tidsbestämda handlingsplaner för de åtgärder som inte genomförs omedelbart. Arbetsmiljöverket studerar arbetsmiljön i sig, men de befattar sig inte med skolans uppdrag, undervisning och lärande och skolmiljöns ändamålsenlighet.

De nya och högre riktvärden för trafikbuller som regeringen nyligen beslutat handlar visserligen om buller vid en bostadsbyggnads fasad, men kommer i värsta fall även att drabba skolor och skol- och förskolegårdar framöver, när stadsförtätningen fortsätter. Mot bakgrund av Arbetsmiljöverkets rapport så var ett av de största problemen bullriga ljudmiljöer i skolorna.

BARNverket är en ideell förening som arbetar aktivt för ett ökat föräldrainflytande för barns rätt att må bra och utvecklas i en hälsofrämjande och säker miljö i skolväsendets verksamheter. Nedan är sammanslaget några citat från BARNverket som sammanfattar varför den fysiska miljön är viktig för barns utveckling.

”Barn är biologiska varelser med kropp, sinnen och en känslig hjärna i utveckling som påverkas av miljön.

Fysiska miljöfaktorer har betydelse för barns utveckling, hälsa och lärande samt skolresultat. Rörelse och samspel i en sund miljö är grunden för utveckling, hälsa och lärande. Barn är här och nu och går inte i repris.”

Kort om antologins innehåll

Med föreliggande antologi vill Skolhusgruppen lyfta fram ett holistiskt perspektiv på skolmiljön och fokus är skolbyggnaderna. Vår grundfråga denna gång ligger i hur arkitekturen och pedagogiken kan samverka på bästa sätt. Vi vill visa att det finns en stor och bred kunskap om skolmiljöer och att det är hög tid att fortsätta kunskapsbyggandet. Vi behöver skapa arenor där pedagoger, planerare, arkitekter, forskare, miljöpsykologer, förvaltare och skolhuvudmän kan mötas och utbyta erfarenheter. Här har vi försökt samla några av dessa experter som har erfarenheter och forskningsrön att dela med sig av, en första ansats att bygga en sådan arena.

”I en tid när nedskärningar görs inom både vård, skola och omsorg, blir det viktigt att kunna bevisa den goda miljöns positiva inverkan på lärandet och att eleverna och lärarna därmed presterar bättre.” Ett inledande kapitel om den forskning som finns och den forskning som saknas presenteras av redaktören, Suzanne de Laval, arkitekt och forskare.

”Med hjälp av väggar styr vi likt koreografer rörelserna i huset, och den rumsliga organisationen har påtaglig påverkan på organisation, arbetssätt och lärmiljö.” Anna Törnquist, arkitekt med mångårig erfarenhet av skolplanering i tidiga skeden delar med sig av sitt kunnande med exempel från pågående projekt.

”Det är ingen slump att de stökiga pojkarna sätter sig längst bak i klassrummet med kepsen på.” så skriver Frida Brismar Pålsson i sitt inlägg och hon går igenom både teoretiskt och praktiskt hur vi kan planera bättre skolor som passar fler elever och olika lärstilar.

”Om vi upplever att rummet kommer oss till mötes på ett vänligt sätt kan vi tala om en form av vänlig gest.” Inge Mette Kirkeby om stämningens rum i sin text om fem rum: det sociala rummet, handlingens rum, det reglerande, styrande rummet, det betydelsebärande rummet och stämningens rum. Begrepp som kan vara användbara i en dialog mellan pedagoger, förvaltare, arkitekter och byggprojektledare för att förklara vilka kvaliteter vi är ute efter och sätta ord på upplevelserna.

”I en skola ska alla oavsett funktionsförmågor kunna vara med och därför måste vi ta hänsyn till det – man vet aldrig vilka elever, eller pedagoger, som dyker upp.” – skriver Catrin Tufvesson i ett kapitel om tillgänglighet och om SPSM:s (Specialpedagogiska skolmyndighetens) värderingsverktyg för lärmiljöer.

”Möjligheterna till god belysning har idag ökat tack vare den nya tekniken, men den innebär också att vi som användare behöver mer kunskap.” Thorbjörn Laike professor i miljöpsykologi går igenom vad vi vet och inte vet om om belysning och dagsljus i skolor. Mycket forskning saknas då det kommer ny teknik hela tiden. LED-belysningens funktion och effekt är ett helt nytt område att utforska.

”Skolans verksamhet är en bångstyrig verksamhet som inte helt och hållet låter sig styras av vare sig pedagoger, arkitekter eller politiker.” så skriver Patrick Bjurström som forskat kring skolmiljöns utformning i modern tid från 1960-talet till 2000-talet. Han visar några exempel på typer av skolor och analyserar fördelar och nackdelar.

”När vi bygger och förvaltar förskole- och skolbyggnader behöver vi veta vad brukarna vill ha för att kunna stödja verksamheten och den pedagogik man bedriver. Men vi behöver också få veta hur andra gör och hur vi kan få hjälp av forskning och utveckling inom området.” skriver Morgan Andersson som beskriver skolplanering ur förvaltarens och byggherrens perspektiv.

”När vi spänner bågen högt i våra skolprojekt (och det bör vi göra) skapas det ett glapp mellan den praktik som bedrivs i verksamheten idag och den vi vill se i en nära framtid. Detta glapp är både en potential och ett hot.” Ante Runnquist med erfarenhet både som skollidare och som skolutvecklare tar upp skolverksamhetens aspekter på förändring och skolplanering.

”Det viktigaste är att få en dialog med barnen om utemiljö. Vad gör barnen på gården? Och vilka gör vad? Vilka platser tycker barnen om att vara på och varför?...” Mie Svennberg och Mania Teimouri arkitekturkonsulenter i Göteborg stad respektive Västra Götalandsregionen beskriver sin metod för barns deltagande i planering ”på riktigt”. En metod som presenteras i en Guideline. Metoden har tagits fram i ett EU-projekt och har benämningen REBUS, Resan till en bättre skolmiljö.

”I samhällsplaneringen betraktas ofta behovet av att reservera mark för förskolor och skolor som en belastning och ett nödvändigt ont som inkräktar på markägarnas och exploatörernas möjligheter att ekonomisera en utbyggnad av ett område.” Lars Lindstaf, arkitekt med lång erfarenhet av skolplanering, vill med sitt inlägg visa att marken som reserveras är en resurs och inte en belastning.

”Genom att boende i Lindängen anställdes som aktivitetsledare på Allaktivitetshuset har verksamheten även skapat långsiktiga anställningar. Totalt har tolv aktivitetsledare gått vidare till andra anställningar inom skolan och på fritidsgården. Denna arbetslivserfarenhet har för många varit deras första och har därmed varit en avgörande faktor för inträde på arbetsmarknaden.” Tre planerare Emilia Hallin, Karin Manberger och Mikaela Lingvall beskriver hur en skola öppnats mot samhället och fyllts av verksamheter som de omkringboende har behov av. Skolan har blivit ett Allaktivitetshus.

Nu ser vi framåt

Skolhusgruppen vill med denna antologi visa på att det finns många kunniga experter och forskare som tillsammans kan bygga nytt vetande och ny kunskap inför de stora utmaningar vi har framför oss. Vi vill också bolla upp mängden av perspektiv som man kan lägga på skolmiljön. Antologin, med sina olika infallsvinklar kan redan idag vara till hjälp och stöd för den som står i färd med att starta en samrådsprocess mellan förvaltare, skolhuvudmän, skolledare och pedagoger – och skolbarn. Här kan man få tips om metoder och annorlunda synsätt som kan ge nya idéer.

Vi hoppas att framöver kunna medverka till att flera universitet och högskolor samverkar kring skolmiljöfrågor och att ett tvärvetenskapligt centrum bildas kring sådan forskning. Ämnesområden som borde samverka tvärvetenskapligt förutom pedagogik och arkitektur är utbildningsvetenskap, miljöpsykologi, sociologi, medicin, hälsovetenskap, designvetenskap och många fler. Antologin kan bli en första byggsten. Pedagogiska utbildningar och arkitekturutbildningar behöver självklart i förlängningen använda kunskapen om den fysiska skolmiljön i lärares och arkitekters grundutbildning.

Vi hoppas också att kvalificerad rådgivning kring skolbyggnadsfrågor ska kunna samlas i en nod som är lätt att hitta för alla skolhuvudmän och andra som behöver hjälp.

Vi hoppas också att staten skjuter till forsknings- och utvecklingspengar, det är Sveriges största arbetsplats värd.

De som bidragit till att möjliggöra denna antologi är:

Skolhusgruppen

Arkus

FFNS F-stiftelse

J. Gust. Richerts stiftelse

ARQ stiftelsen

SKL:s FoU-fond för kommunernas fastighetsfrågor

Stort tack för era bidrag!

Suzanne de Laval. Arkitekt, teknologie doktor och forskare med egen verksamhet i Arkitekturanalys sthlm ab. Hon arbetar med forskning och utvecklingsprojekt kring den byggda miljön; utvärderingar samt samråd och dialog i planeringsprocesser. Suzanne är styrelseledamot i Skolhusgruppen och ordförande i ARKiS, ett nätverk inom Sveriges Arkitekter som arbetar med frågor om arkitektur och samhällsplanering i skolundervisningen. Hon har nyligen genomfört en kunskapsöversikt kring betydelsen av skolors fysiska miljö för lärandet på uppdrag av Sveriges Kommuner och Landsting (SKL).